

*La competitivitat de les universitats europees:
millorar la competència entre els sistemes?*

Georg Winckler

Lliçó inaugural del curs acadèmic 2009-2010

Barcelona, 29 de setembre del 2009

LA COMPETITIVITAT DE LES UNIVERSITATS EUROPEES: MILLORAR LA COMPETÈNCIA ENTRE ELS SISTEMES?

LLIÇÓ INAUGURAL A LA UPF / RESUM DELS PUNTS PRINCIPALS
PRONUNCIADA PEL PROFESSOR GEORG WINCKLER

RECTOR
UNIVERSITAT DE VIENA

1. Les universitats europees tenen una gran tradició de gairebé mil anys. En molts països europeus, les universitats pertanyen a la categoria de les institucions més antigues que encara existeixen, fet que prova la seva capacitat de resistència i que palesa el seu important rol social.

A començament del segle XVII el concepte europeu d'universitat va arribar a Nord-amèrica i va començar a escampar-se arreu del món. Actualment el món assisteix al triomf de la idea d'universitat, especialment en els països en desenvolupament. Així, per exemple, l'Índia pretén incrementar el nombre d'universitats de manera que de les aproximadament 300 universitats que hi havia el 2005 s'arribi a un total de 1.500 institucions l'any 2015.

Quan la Universitat Johns Hopkins va començar a oferir programes de doctorat, en la dècada de 1890, el sistema universitari dels Estats Units es va convertir en un sistema híbrid: als ensenyaments universitaris encara britànics, i a més de les escoles professionals, s'hi afegien ara programes doctorals humboldtians. Aquest sistema híbrid va demostrar ser el més reeixit durant el període de "massificació" de l'ensenyament superior i d'"intensificació" de la recerca que es va produir al segle XX. I ara aquest sistema és copiat arreu del món. Actualment, de les entre

4.000 i 5.000 institucions d'ensenyament superior que hi ha als Estats Units, la majoria són principalment institucions docents. Només hi ha entre 200 i 300 universitats dedicades a la recerca intensiva, que atorguen doctorats. Aquest sistema diversificat dels Estats Units és, segons David Ward, l'anterior president de l'American Council on Education, "democràtic en la base i elitista en la part superior".

2. A l'Europa continental (Unió Europea), on la idea humboldtiana va inspirar tantes reformes universitàries nacionals, hi ha al voltant de 1.000 institucions que atorguen doctorats; només darrerament les universitats de ciències aplicades (politécniques) han començat a diversificar aquest sistema, per la resta tan uniforme. Humboldt va traslladar la legitimitat de la universitat de l'humanisme a l'especulació filosòfica en afirmar que la cerca de la veritat, de nous coneixements, és l'autèntic propòsit d'una universitat. Com a conseqüència d'aquest fet, a molts països de l'Europa continental es van abolir els programes de grau i de màster. Els programes doctorals eren el propi d'una universitat, donat que els ensenyaments de doctorat es podien combinar idealment amb la cerca de la veritat. Si una universitat no seguia aquesta idea especulativa d'una universitat de recerca, no se la considerava una "veritable" universitat.

El procés de Bolonya pretén obrir el sistema universitari a una arquitectura d'estudi de tres nivells, per tal d'intentar resoldre amb més garanties d'èxit la tendència a la massificació de l'ensenyament superior en les societats de coneixement emergents. El finançament competitiu de la recerca a l'Espai Europeu de Recerca, així com les diverses "iniciatives d'excel·lència" a nivell nacional, per exemple a Alemanya, són factors que impulsen la intensificació de la recerca en algunes universitats, si bé no en totes. A més, per tal de millorar la qualitat i l'eficàcia de les universitats, cada vegada se'ls concedeix més autonomia institucional. Tots aquests canvis donaran lloc a un sistema universitari més diversificat i poden millorar la competitivitat global de l'ensenyament superior i de la recerca a les universitats europees.

3. No queda gaire temps per a les reformes. Sembla que l'Europa continental està perdent posicions en la recerca de primer nivell a escala mundial. El Rànquing de Shanghai i el Times Higher Education Ranking indiquen que entre les 20 o 100 universitats capdavanteres del món n'hi ha ben poques de l'Europa continental. Això contrasta amb el nombre d'universitats dels Estats Units o del Regne Unit que figuren en aquests rànquings. Això és realment alarmant. Però fins i tot més alarmant encara és el fet que entre els investigadors més citats per l'ISI només n'hi hagi alguns de l'Europa continental. En matemàtiques, una disciplina que no depèn de les inversions en costoses infraestructures i en què no cal tenir l'anglès

com a llengua materna, dues terceres parts dels 300 investigadors més citats pertanyen a institucions dels Estats Units. Al voltant del 50% dels que pertanyen a institucions dels Estats Units han obtingut el seu primer grau fora dels EUA. En física, biologia molecular o economia, la situació és similar. Sembla que les principals universitats dels EUA excel·leixen no solament perquè contracten algunes primeres figures, sinó també perquè concentren el gruix dels 300 investigadors més destacats del món. Òbviament, a les universitats de l'Europa continental els manca massa investigadora crítica de primer nivell a escala mundial.

4. Quins són els motius que explicarien aquesta pèrdua de posicions? A partir de la dècada de 1930, els centres de les comunitats científiques es van desplaçar clarament cap a països angloamericans, amb la qual cosa l'anglès es va convertir en la llengua científica dominant. Aquest canvi dels centres té conseqüències sobre el desenvolupament científic. Blau (1994) sosté que els debats sobre l'estat del progrés científic i la competència entre les comunitats científiques per obtenir nous resultats tenen un important efecte secundari: esperonen el desenvolupament de camps científics nous. Actualment a l'Europa continental li manca aquesta retroalimentació positiva.

Hi ha, però, altres factors. Un d'aquests factors és la fragmentació nacional del sistema universitari europeu, que fomenta les cultures universitàries nacionals i les carreres acadèmiques nacionals. Segons un estudi de la Comissió de la Unió Europea, encara avui el 97% del personal acadèmic de les universitats de la Unió Europea ha treballat únicament en el país en què es va doctorar. Un altre factor és la baixa dotació que reben les universitats, que, en percentatge del PIB, és menys de la meitat a Europa que als Estats Units.

A més, als Estats Units hi ha una demanda d'innovació a escala federal que impulsa la recerca bàsica relacionada amb la innovació. Els instituts nacionals de salut dels EUA hi destinen més de 20.000 milions de dòlars l'any. Els departaments federals de Defensa o d'Energia financen programes de recerca enormes; així, per exemple, l'Institut de Tecnologia de Massachusetts va rebre 639,5 milions de dòlars només pels contractes signats amb el Departament de Defensa l'any 2006! Com suggereix l'Informe Aho del 2006, Europa hauria de crear una forta demanda d'innovació transfronterera i d'abast europeu, especialment en l'àmbit de la sanitat electrònica, la indústria farmacèutica, l'energia i el medi ambient, amb què es posaria fi a la duplicació múltiple d'esforços nacionals en recerca i innovació.

Clarament, Europa necessita l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior i un Espai Europeu de Recerca unificat, amb millors dotacions financeres. Però com

caldria fer-ho, tenint en compte que les responsabilitats en aquests àmbits continuen estant bàsicament en el nivell nacional?

Les polítiques nacionals responen a interessos nacionals; els interessos nacionals, excepte a Escandinàvia, no se centren en l'ensenyament superior i en la recerca. Donat que a Europa l'ensenyament superior es finança principalment amb els impostos que paguen els contribuents nacionals, uns interessos nacionals febles equivalen a un infrafinançament de les universitats. I amb la recerca pública succeeix el mateix.

Només el 5% de la recerca pública que es fa a la Unió Europea es finança amb programes marc de la Unió Europea, i pràcticament tota la recerca pública es finança a nivell nacional. Brussel·les vol centrar-se més en la recerca, i també en l'ensenyament superior, però tenint en compte l'escepticisme que suscita la Unió Europea, no sembla pas que sigui políticament factible traspasar més diners a Brussel·les.

5. Hi ha una sortida que és simple i radical: permetre que hi hagi més competència entre els sistemes dels estats nacionals europeus pel que fa a l'ensenyament superior i a la recerca. En paraules d'A. Hirschmann (1970), és la sortida, o tocar el dos quan estàs descontent, allò que caracteritza la nova competència entre els sistemes. Aquesta nova competència entre els sistemes és una competència per assolir un avantatge de posicionament que és impulsada principalment per la migració internacional de persones i per factors de producció.

Per intensificar la competència entre els sistemes calen tres ingredients: (1) la convergència d'estàndards i normes comuns (incloent-hi la portabilitat dels drets de pensió, dels drets de propietat industrial); (2) l'existència d'alguns fons altament competitius a nivell europeu, com per exemple l'ERC, l'EIT, les accions Marie Curie, però també alguns fons destinats a crear infraestructures de recerca europees (totes les regions haurien de tenir possibilitats justes d'acollir-ne); i (3) permetre que la gent emigri. Aleshores la competència entre els sistemes dels estats membres i regions esdevindrà una competència sobre la bona governança en la batalla per captar talents. De fet, va ser així com el sistema dels Estats Units va esdevenir tan competitiu. Allà, les responsabilitats en matèria d'universitats corresponen majorment als 50 estats, però el govern federal, que hi aporta un finançament suficient, estableix els estàndards i fixa les normes. I hi ha gent, tant professors com estudiants, que està disposada a emigrar als estats on es troben les millors institucions.

